КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Доц., канд. фіз.- мат. наук В.Г. Чернишев,
доц., канд. фіз.- мат. наук В.М. Шинкаренко
Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
Доц., канд.- фіз.- мат. наук Д.В.Окара Д.В., студентка Липченко Т.О.
Одеська державна академія будівництва та архітектури, Україна
Доц., канд. пед. наук Л.В. Шинкаренко
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса,Україна

Постановка проблеми. Актуальність дослідження проблеми досягнення та підтримки національної конкурентоспроможності вищої освіти обумовлена поглибленням процесів глобалізації. Вища освіта є одним з головних чинників економічного зростання та розвитку країни. Конкурентоспроможність є основною категорією ринкової економіки. Накопичені знання, навички та досвід, що отримують студенти під час навчання, мають за мету стати головним капіталом та ресурсом економіки. Отже, освіта є важливою складовою інтелектуального потенціалу України. Забезпечення якості вищої освіти є запорукою сталого поступового розвитку та конкурентоспроможності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує чимало фундаментальних праць, що присвячені вивченню освітнього потенціалу та значущості освіти в науково-технологічному та інноваційному розвитку національної економіки. Проблемам функціонування системи вищої освіти присвячені праці українських вчених М.Ажажа, Т.Боголіб, М.Ванієвої, В.Вітлінського, М.Згуровського, Е.Лібанової, С.Юрія та ін. Внесок у висвітлення питань підвищення конкурентоспроможності вищої освіти зробили, зокрема, такі вчені, як А.Амоша, Л.Безчасний, В.Геєць, О.Грішнова, А.Колот, В.Кремень, Е.Лузік, І.Сазонець, Н.Ушакова, Л.Федулова та інші. Серед зарубіжних вчених слід зазначити праці М.Винокура, Д.Белла, М.Блауга, Є.Корчагіна, Ф.Махлупа, Р.Сафіна, Т.Шульца, О.Яновської та ін. Проте наукові й практичні проблеми, які пов’язані з формуванням конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах глобальної економіки, залишаються ще недостатньо розкритими та обґрунтованими.

Метою даної статті є аналіз сучасного стану вищої освіти України, виявлення тенденцій її чинників, вивчення конкурентних переваг та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення її конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Національні економіки, завдяки міжнародному поділу торгівлі, об’єднуються у глобальну економічну систему – світову економіку. Таке об'єднання відбувається як на регіональному рівні, як-от створення зони вільної торгівлі між двома або кількома країнами, так й на міжнародному рівні через створення «Світової зони вільної торгівлі» у рамках Світової організації торгівлі. Одним з найвпливовіших є Європейський Союз.

М. Портер розглядає конкурентоспроможність країни як наявність, збереження і розвиток її конкурентних переваг в умовах динамічної конкуренції, в якій головну роль відіграють інновації [1]. Основними

факторами конкурентоспроможності в постіндустріальному суспільстві є не традиційні переваги (наявність ресурсів, вигідне геополітичне становище тощо), а нові переваги, що пов'язані з розвитком інтелектуального капіталу.

З 2004 року розраховується Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index, GCI). Відповідно дослідження ВЕФ за GCI у 2017 – 2018 рр. [2] перше місце зайняла Швейцарія, друге – США, третє – Сінгапур. Європейські країни продовжують переважати в першій половині рейтингу серед найбільш конкурентоспроможних економік світу. У порівнянні з 2016 роком Україна піднялася на 4 позиції і посіла 81-е місце (4,11 бали) з 137. За семи складовими маємо поліпшення, за чотирма (у тому числі вища освіта і професійна підготовка) – погіршення, за однією позиція не змінилась.

Якісна вища освіта та високий рівень професійної підготовки мають визначальне значення для економік країн, які бажають рухатися вперед ланцюжком створення доданої вартості, а не обмежуватися простими виробничими процесами та продукцією. Дослідниками доведено, що співвідношення затрат на освіту до економічного ефекту від неї становить 1:4. За складовою «Вища освіта і професійна підготовка» GCI у 2017 – 2018 рр. перше місце зайняв Сінгапур, друге - Фінляндія, третє – США (таблиця 1).

Таблиця 1 - Позиції України та деяких країн світу за складовою «Вища освіта і професійна підготовка», показником якості математичної та природничої освіти, GCI за 2017 – 2018 рр.

Країна	Вища освіта і професійна підготовка		Якість математичної та природничої освіти		GCI	
	місце	індекс	місце	індекс	місце	індекс
Сінгапур	1	6,27	1	6,50	3	5,71
Фінляндія	2	6,18	2	6,20	10	5,49
США	3	6,12	10	5,40	2	5,85
Нідерланди	4	6,09	5	5,70	4	5,66
Швейцарія	5	6,07	3	6,10	1	5,86
Данія	6	5,97	12	5,30	12	5,39
Нова Зеландія	7	5,97	17	5,30	13	5,37
Норвегія	8	5,88	24	4,90	11	5,40
Австралія	9	5,88	30	4,80	21	5,19
Ірландія	10	5,85	19	5,20	24	5,16
Бельгія	11	5,82	7	5,60	20	5,23
Гонконг	14	5,70	9	5,50	6	5,53
Німеччина	15	5,70	15	5,30	5	5,65
Естонія	19	5,52	8	5,50	29	4,85
Катар	37	5,01	6	5,60	25	5,11
Ліван	74	4,32	4	5,80	105	3,84
Україна	35	5,09	27	4,80	81	4,11

Джерело: с*кладено авторами на основі за даними* [2]

Україна має яскраво виражену конкурентну перевагу – високий рівень вищої освіти і професійної підготовки. За цією складовою Індексу позиція погіршилась на 2 місця (35-е місце). Позиція якості математичної та природничої освіти не змінилась (27-е місце). За рівнем охоплення населення середньою і вищою освітою Україна відповідно посіла 51-е та 16-е місце. На 9 місць погіршився показник доступу до Інтернету в школах (44-е місце). На 6 місць поліпшилась позиція показника навчання за місцем роботи (таблиця 2).

Таблиця 2 - Позиція України за складовою «Вища освіта і професійна підготовка» Індексу глобальної конкурентоспроможності за 2014 – 2018 рр.

СКЛАДОВА	2014 2015	2015 2016	2016 2017	2017 2018	Зміна у 2017
	67	**65**	**74**	**70**	↑
Вища освіта і професійна підготовка	**40**	**34**	**33**	**35**	↓
Частка освіти	14	14	11	16	↓
- зарахування до закладів середньої освіти	41	39	53	51	↑
- зарахування до закладів вищої освіти	13	14	11	16	↓
Якість освіти	65	46	46	49	↓
- якість освітньої освіти	72	54	56	56	-
- якість математичної та природничої освіти	30	38	27	27	-
- якість шкіл менеджменту	88	87	93	88	↑
- доступ до Інтернету в школах	67	44	35	44	↓
Навчання за місцем роботи	88	74	85	79	↑
- доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів	84	78	77	68	↑
- ступінь підготовки персоналу	92	74	94	88	↑

Джерело: *складено за даними Всесвітніх економічних форумів 2014 – 2018 рр. The Global Competitiveness Index* [*Електронний ресурс*]. – *Режим доступу: http :// www.weforum.org*

Математичні уявлення дозволяють збагатити пізнавальні засоби інших галузей знань, більш повно викласти об'єкт дослідження. Сучасна економіка характеризується широким застосуванням математичних дисциплін.

Проаналізуємо показники динаміки значень GCI України за якістю математичної та природничої освіти у 2009 – 2018 рр. (таблиця 3).

Таблиця 3 - Індекс глобальної конкурентоспроможності України показника якості математичної та природничої освіти за 2009 – 2018 рр.

Роки	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Індекс	4,70	4,60	4,60	4,60	4,80	4,80	4,60	4,80	4,80

Джерело: *складено за даними Всесвітніх економічних форумів 2014 – 2018 рр. The Global Competitiveness Index* [*Електронний ресурс*]. – *Режим доступу: http :// www.weforum.org*

Для отримання узагальнюючих показників динаміки GCI обчислимо середні величини: середній рівень динамічного ряду, середній абсолютний приріст (характеризує середню швидкість зростання (або зниження) рівня), середній темп зростання (показує, у скільки разів у середньому кожен даний рівень ряду більший (або менший) від попереднього рівня), середній темп приросту (показує, на скільки процентів у середньому збільшується (або зменшується) даний рівень порівняно з попереднім):

$$\bar{y} = 4{,}80\ (бал.);\ \bar{A} = 0{,}0125\ (бал.);\ \bar{K} \approx 1{,}0026, \text{або } 100{,}26\%;$$

$$\bar{T} = 0{,}0026, \text{або } \bar{T}(\%) = 0{,}26\%.$$

У 2017 – 2018 рр. порівняно з 2016 – 2017 рр. значення GCI України за якістю математичної та природничої освіти не змінилось і становило 4,80 бали. У 2009 – 2018 рр. у середньому щорічно це значення GCI становило 4,70 бали. Щорічно значення індексу показника зростало в середньому на 0,0125 бали. У цілому ж значення GCI за досліджуваний період зросло на 0,10 бали, або в 1,0213 раз (на 2,13%). За середнім темпом зростання в 100,26% знаходимо, що середній щорічний темп зростання GCI показника становить 0,26%. Із зростанням GCI збільшувалося абсолютне значення одного проценту приросту з 0,047 бали в 2010 р. до 0,048 бали в 2017 р.

Проблеми викладання математичних дисциплін студентам економічних спеціальностей вишів розглядались, зокрема, авторами у статтях [3] - [6].

В Україні створюється ефективна законодавча база, яка є адекватною міжнародним нормам у сфері освіти. Однією з проблем вищої освіти є організація процесу підвищення кваліфікації населення за допомогою системи безперервної освіти. Навчання без відриву від виробництва необхідне з метою забезпечення неперервного підвищення навичок працівників. Важливою є реформа професійної освіти. Питання забезпечення якості вищої освіти, зокрема, стоять на порядку денному Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Вагомий науковий потенціал зосереджено саме у вищих навчальних закладах. Основні позитиви вищої освіти населення вбачає у тому, що вона дає добрі професійні та світоглядні знання (з цим згодні 45% та 51% опитаних відповідно, а не згодні – 32% та 27% респондентів). Зараз в Україні навчається 66310 іноземних студентів. У 2011 р. їх було 53664, тобто, незважаючи на складний процес реформування держави, інтерес до навчання в Україні збільшується. Протягом двох минулих років кількість вищих навчальних закладів, де навчаються іноземні студенти, зросло з 185 до 228 [7].

Якість та конкурентоспроможність освітніх послуг, забезпечення ефективності реформ у вищій школі вимагають відповідного фінансування. Стаття 78 нового Закону України «Про освіту» визначає, що держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7% від ВВП за рахунок державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством [8]. Так, з 2007 по 2017 роки найбільший обсяг бюджетних асигнувань на сферу освіти становив 8,5% від ВВП у 2009 р. (рис. 1). Незначні видатки зведеного бюджету України і на вищу освіту. У 2015 р. вони становили 20,48 млрд. грн. (1,2% зведеного бюджету до ВВП). Слід зважати на дуже значну частку тіньової економіки в Україні. За оцінками

експертів МВФ у 2017 р. вона сягала 44,5% ВВП. В розвинутих країнах (зокрема, США, Швейцарії, Сінгапурі) рівень тіньової економіки знаходиться в межах 7% - 15%. Середній рівень показника в світі складає 31,9% ВВП.

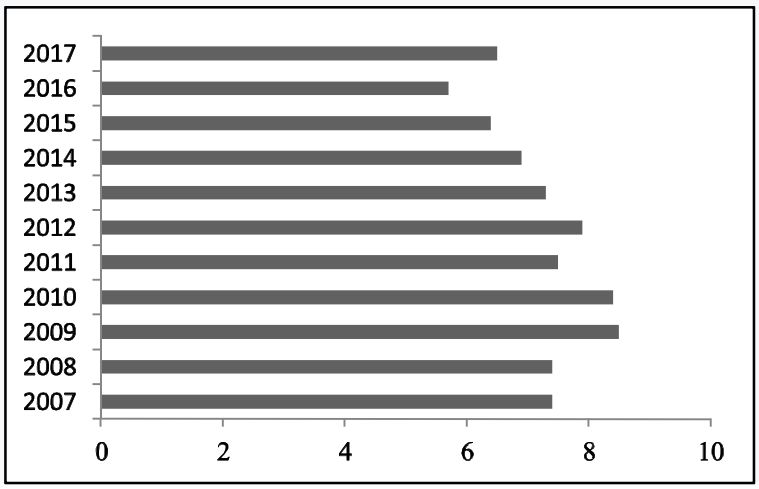

Рисунок 1 - Динаміка видатків Зведеного бюджету України на освіту за 2007 – 2017 рр., частка у ВВП, %

Аналіз динаміки найпроблемніших факторів для ведення бізнесу (таблиця 4) за роки після 2013 р. показує, зокрема, зменшення «гальмування» фактору недостатньої освіченості робочої сили на 1,7%.

Таблиця 4 - Фактор недостатньої освіченості робочої сили в Україні за 2008 – 2018 рр., %

Роки	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**Динаміка за індексом**
Відсоток	3,4	2,2	1,4	1,2	1,4	0,8	0,8	0,9	0,5	2,5	

Джерело: *складено за даними Всесвітніх економічних форумів 2008 – 2018 рр. The Global Competitiveness Index* [*Електронний ресурс*]. – *Режим доступу: http :// www.weforum.org*

Висновки. За результатами дослідження визначено, що найбільш значущими напрямами розвитку вищої освіти, зокрема, є:

- оновлення форм і змісту освіти за принципами: відкритий характер, варіативність, гнучкість, інтеркультурність, адаптованість до регіональних особливостей, інтегративність;
- широке використання можливостей дистанційної та дуальної освіти, а також самоосвіти із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій;
- коригування структури підготовки кадрів з метою забезпечення її відповідності потребам економіки;
- посилення уваги до математичної та природничої освіти шляхом кількісного збільшення навчального часу для вивчення дисципліни,

структурної перебудови навчальних програм з включенням нових наукових досягнень, наданням програмам якостей гнучкості, відкритості, варіативності;

- формування комунікативних навичок, вміння співпраці у колективі, прийняття відповідальності за індивідуальні та колективні рішення; безперервність системи освіти. Стратегічним завданням для України на сучасному етапі має бути визначений пріоритетний розвиток науки та високих технологій та активна інноваційна політика. Інновації є потенціалом для зростання економіки.

Посилання

1. Портер Майкл Е. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Майкл Е. Портер; пер. з англ. А.Олійника, Р. Сільського. - К.:Основа, 1998. – 390 с.
2. The Global Competitiveness Report 2017-2018 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – 2017. – Режим доступу: http: // www.weforum.org
3. Чернышев В.Г., Шинкаренко В.Н., Орлов Е.В., Окара Д.В. Использование информационно-коммуникационных технологий в процессе преподавания высшей математики будущим экономистам / В.Г.Чернышев, В.Н.Шинкаренко, Е.В. Орлов, Д.В. Окара // Материалы XII Международной конференции «Стратегия качества в промышленности и образовании» (30 мая – 2 июня 2016 г., Варна, Болгария): Материалы в 2-х томах. Том 1. – Днепропетровск – Варна, 2016. – С. 520 – 520.
4. Окара Д.В., Чернишев В.Г., Шинкаренко Л.В. Аналіз впливу соціально-економічних чинників на якість освіти / Д.В. Окара, В.Г. Чернишев, Л.В. Шинкаренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2017. – Вип. 24 (ч.2).– С. 163 – 166.
5. Чернышев В.Г., Шинкаренко В.Н., Окара Д.В., Шинкаренко Л.В. Об особенностях преподавания интегрального исчисления будущим экономистам / В.Г.Чернышев, В.Н.Шинкаренко, Д.В. Окара, Л.В. Шинкаренко // Материалы XIII Международной конференции «Стратегия качества в промышленности и образовании» (5 – 8 июня 2017 г., Варна, Болгария): Материалы в 2-х томах. Том 1. – Днепр – Варна, 2017. – С. 296 – 300.
6. Чернишев В. Г. Інноваційна методика викладання вищої математики майбутнім економістам / В. Г. Чернишев, В. М. Шинкаренко, Д. В. Окара, Л.В. Шинкаренко // Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід: матеріали міжнародної конференції (21- 24 листопада 2017 р., Відень, Австрія). – Т. 1. – С. 170 – 176.
7. http://ua.interfax.com.ua/news/general/493928.html
8. Про вищу освіту / Закон України від 01.07.2014 року №1556-VII // Офіційний вісник України. – 2014. - №63. – 1728.